

XIII

MASOVÁ SPOLEČNOST

V běžných představách o moci a rozhodování se žádná síla nepovažuje za tak významnou, jako je *Široká Americká Veřejnost*. Veřejnost* je pokládána spíše za vlastní zdroj veškeré zákonné moci než za jednu ze složek kontroly a rovnováhy. Úředně i mezi lidem se považuje veřejnost za samo hnací kolo veškeré demokratické moci. Koneckonců všichni liberální teoretikové zakládají svá pojetí mocenského systému na politické roli této veřejnosti. Všechna důležitá úřední i soukromá rozhodnutí jsou oprávněna jen tenkrát, jsou-li ve shodě s prospěchem veřejnosti; všechna formální prohlášení hovoří v jejím jménu.

I

Uvažujme tedy o klasickém typu veřejnosti z hlediska demokratické teorie v oné povznesené náladě, v níž kdysi Rousseau zvolal: „Veřejné mínění, královna světa, není poddáno moci královské: sami králové jsou jeho prvními otroky.“

Nejdůležitějším znakem veřejnosti, v níž pramení veřejné mínění (k němuž dává podnět vzestup demokratické střední třídy), je svobodná diskuse. Předpokládá se, že

* V orig. „The public“. Překládáme tento výraz slovem „veřejnost“ s vědomím, že jej přesně nevystihujeme. Nemáme však v češtině ekvivalentní termín, který by v sobě shrnul význam našich pojmů „veřejnost“, „občané“, „společnost“, „lid“. To se citelně obráží zejména v nedokonalosti dichotomie „veřejnost — masy“, o níž se pojednává v této kapitole, a také v překladu výrazů jako „community of publics“, „the public of public opinion“ atd. atd. Čtenář však najde klíč ke správnému chápání tohoto pojmu přímo v textu této kapitoly. — Pozn. překl.

demokratické instituce dávají možnost reagovat na projevové mínění, utvářet autonomní orgány veřejného mínění a uplatňovat názory veřejnosti v praxi. Má se za to, že názor, který vyplývá z veřejné diskuse, je považován za konečné řešení, jež se pak realizuje činností veřejných orgánů; podle jedné verze je to „obecná vůle“ lidu, kterou pak legislativní orgán uzákoní a tak jí propůjčuje právní moc. Kongres nebo parlament, jakožto instituce, je nadřazen všem složkám veřejného života; je prototypem každého z těch malých kroužků občanů, kteří v bezprostředním styku diskutují o svých veřejných záležitostech.

Tato představa o složkách veřejnosti vyjadřujících veřejné mínění, která pochází z 18. století, je podobná hospodářské představě o svobodném trhu. Na jedné straně je trh, tvořený svobodně soutěžícími podnikateli; na druhé straně je veřejnost, složená z kroužků vytvářených lidmi stejného smýšlení, které mezi sebou diskutují. Jako cena je dílem anonymních, stejně významných, spolu obchodujících jednotlivců, tak veřejné mínění je výsledkem toho, že si každý sám promyslí věci a pak připojí svůj hlas k velikému sboru. Jistěže někteří jednotlivci ovlivňují běžné názory více než jiní, ale žádná jednotlivá skupina nemonopolizuje diskusi pro sebe ani sama neurčuje názory, které budou všeobecně přijaty.

Spojení mezi nesčetnými diskusními kroužky navazují lidé, kteří, přecházejíce z jednoho do druhého, přenášejí názory v nich vládoucí a usilují o moc ve větším měřítku. Veřejnost je tedy organizována ve sdružení a v politické strany; všechny zastupují řadu stanovisek a snaží se zajistit si místo v Kongresu, kde pak diskuse pokračuje. Tak se z malých kroužků lidí, kteří si spolu vyměňují názory, vyvíjejí mohutnější síly, sociální hnutí a politické strany; diskuse o názorech je tedy důležitou fází v celkovém chodu veřejných záležitostí.

Svoboda těchto diskusí je důležitým prvkem v představě o veřejném mínění jakožto demokratickém právu. Ustálené mínění se aktivně uplatňuje ve vládoucích mocenských institucích; všechny rozhodující orgány jsou ustanovovány nebo likvidovány míněním, které ve veřejnosti převládá. A pokud se veřejnost v nadějích na uskutečnění svých požadavků zklame, mohou jednotlivci z jejich řad překročit meze pouhé kritiky určitých poli-

tických metod; mohou vyslovit pochyby dokonce o samé oprávněnosti oficiální zákonné moci. To je také jeden z významů Jeffersonova výkladu o nutnosti občasně „revoluce“.

Takto chápaná veřejnost je tkalcovským stavem klasické demokracie 18. století. Diskuse je zároveň nití i člunkem, jež pojí diskusní kroužky mezi sebou. Vychází z koncepce autority vzniklé v diskusi a vyplývá z naděje, že pravda a spravedlnost nějakým způsobem vyplynou ze společnosti, která je velkým nástrojem svobodné diskuse. Lidé mají své problémy: diskutují o nich, rozhodují o nich, formulují svá stanoviska. Tato stanoviska se upravují a navzájem soutěží. Jedno z nich „zvítězí“. Pak lidé podle tohoto stanoviska postupují nebo požádají své zástupce, aby podle něho postupovali, což oni ochotně učiní.

Takové jsou představy o veřejnosti v klasické demokracii a stále ještě slouží v praxi k ospravedlňování systému moci v americké společnosti. Dnes však musíme uznat, že se tento popis podobá řadě pohádkových představ: nehodí se ani pro přibližné znázornění toho, jak americký mocenský systém funguje. Problémy, jež dnes utvářejí lidské osudy, ani v široké veřejnosti nevznikají, ani o nich široká veřejnost nerozhoduje. Myšlenka společenství různých složek veřejnosti nevyjadřuje skutečná fakta, ale jen ideál a z legalizační maškarády dělá pravdu — což se dnes běžně děje. Dnes totiž všichni bedliví pozorovatelé připisují těm složkám veřejnosti, které vytvářejí veřejné mínění, menší význam, než měly kdysi.

Tyto pochyby jsou výslovně vyjádřeny tvrzením, že klasické společenství všech složek veřejnosti se dnes mění ve společnost masovou. Tato přeměna je vlastně jedním z klíčů k sociálnímu a psychologickému chápání moderního života v Americe.

1. V demokratickém společenství všech složek veřejnosti se vycházelo z předpokladu, že konečným arbitrem úsudku, a tedy konečnou apelační instancí je svědomí jednotlivce. Proti této zásadě, zastávané též Johnem Lockem, však byly vzneseny námitky — jak říká E. H. Carr —, když Rousseau „poprvé propracovával myšlenku svrchovanosti všeho lidu a řešil otázku masové demokracie“.¹

2. V demokratickém společenství všech složek veřej-

nosti se mělo za to, že zájmy jednotlivců, z nichž je společnost složena, jsou v přirozené a klidné harmonii. Ale tato v podstatě konzervativní doktrína ustoupila utilitářské doktríně, která tvrdí, že než se taková harmonie zájmů může projevit, musí jí být dosaženo reformami, a později marxistické doktríně o třídním boji, která jistě tenkrát byla, a dnes určitě je, blíže skutečnosti než nějaká předpokládaná harmonie zájmů.

3. V demokratickém společenství všech složek veřejnosti se vycházelo z předpokladu, že dříve než se nějaká veřejná akce uskuteční, dojde k rozumné výměně názorů mezi jednotlivci, což rozhodne o jejím průběhu; a že tedy veřejné mínění, které z diskuse vyplyne, bude neklamným hlasem rozumu. Tuto premisu však uvedla v pochybnost následující fakta: 1. Předpokládaná nutnost, aby o delikátních a složitých otázkách rozhodovali odborníci, 2. Freudův objev iracionálnosti myšlení obyčejného člověka a 3. Marxův objev sociálně podmíněné povahy toho, co bylo dříve pokládáno za autonomní rozum.

4. V demokratickém společenství všech složek veřejnosti se mělo za to, že až bude rozhodnuto, co je pravda, právo a spravedlnost, bude se tím veřejnost řídit, nebo se postará, aby se tím řídili její zástupci. Nakonec bude veřejné mínění nejen správné, ale zvítězí. Tento předpoklad byl však vyvrácen tím, že se vytvořila velká mezera mezi nižšími vrstvami obyvatelstva a těmi, kdo rozhodují jejich jménem v otázkách nesmírného dosahu, o nichž veřejnost často ani neví, že jsou projednávány — dozví se o nich, až když jsou dávno rozhodnuty.

Vzhledem ke všem uvedeným předpokladům není snadné pochopit, proč mnozí myslitelé 19. století byli tak vyloženě optimističtí; teorie o veřejnosti je totiž po mnohých stránkách promítnutím ideálu intelektuála o nadřazenosti intelektu na širokou veřejnost. „Evoluce intelektu,“ tvrdil Comte, „určuje hlavní průběh evoluce sociální.“ Když se myslitelé 19. století kolem sebe rozhlédli a ještě viděli nerozum, nevědomost a netečnost, domnívali se, že jde o vývojové opoždění intelektu, kterému rozšíření vzdělání brzy učiní konec.

Jak dalece záležela průkaznost klasického názoru na veřejnost v omezení této „veřejnosti“ na lidi vysoce vzdělané, odhaluje skutečnost, že v roce 1859 i John Stuart

Mill píše o „tyranii většiny“ a že Tocqueville i Burckhardt již předem naznačovali názor popularizovaný v nedávné minulosti takovými politickými moralisty, jako je Ortega y Gasset. Stručně řečeno, přeměna veřejnosti v masu — a vše, co s tím souvisí — byla jedním z hlavních trendů moderních společností a zároveň jedním z hlavních faktorů vedoucích k zhroucení liberálního optimismu, který tak silně určoval smýšlení intelektuálů v 19. století.

Asi v polovině 19. století začal být individualismus nahrazován kolektivními formami ekonomického a politického života a harmonie zájmů neharmonickým třídním bojem a organizovaným nátlakem. Systém rozumných diskusí byl podkopán tím, že o složitých otázkách rozhodovali odborníci, dále názorem úředních míst, že v diskusích bují stranická předpojatost, a konečně zjištěním, jak účinné je apelovat na občana iracionálním způsobem. A kromě toho jisté strukturální změny moderní společnosti, o nichž budeme nyní uvažovat, začaly připravovat veřejnost o moc aktivního rozhodování.

2

Nás zajímá zvláště přeměna veřejnosti v masu, neboť v ní je důležitý klíč k pochopení mocenské elity. Je-li tato elita doopravdy odpovědná veřejnosti, anebo dokonce vyskytuje-li se jen ve spojení s ní, znamená to něco zcela jiného, než měnil-li se tato veřejnost v masovou společnost.

Dnešní Spojené státy nejsou zcela masovou společností a nikdy zcela nebyly společenstvím vytvořeným různými složkami veřejnosti. Tyto výrazy označují krajní typy; ukazují na jisté znaky skutečnosti, ale samy o sobě jsou to umělé konstrukce; sociální skutečnost je vždycky jakási směs obou těchto typů. A přece nemůžeme dobře pochopit, v jaké míře každý z nich přispěl k vytvoření naší situace, dokud napřed dokonale neporozumíme vyhraněným a krajním typům.

Máme-li pochopit rozdíl mezi veřejností a masou, musíme přihlídnout nejméně ke čtyřem znakům.

1. Předně jde o poměr mezi těmi, kdo veřejné mínění určují, a těmi, kdo je přijímají, což je nejjednodušší způ-

sob vyjádření sociálního významu formálních masových sdělovacích prostředků. Změny v tomto poměru jsou pro řešící problémů veřejnosti a veřejného mínění v novodobé demokracii ze všeho nejdůležitější. Na jednom konci sdělovací škály jsou dva lidé, kteří spolu osobně hovoří; na druhém jejím konci je jeden mluvčí, který neosobně hovoří celou sítí sdělovacích prostředků k miliónům posluchačů a diváků. Mezi oběma extrémy jsou shromáždění a politické schůze, zasedání parlamentu, debaty u soudů, malé diskusní kroužky ovládané jedním člověkem, volně přístupné diskusní kroužky, kde padesát lidí svobodně diskutuje, atd.

2. Druhý znak, jemuž musíme věnovat pozornost, je možnost občana reagovat na nějaké mínění, aniž se tím vystavuje nebezpečí vnitřních nebo vnějších represálií. Technické podmínky sdělovacích prostředků mohou tím, že snižují procento mluvčích v poměru k procentu posluchačů, znemožňovat svobodnou reakci. Pravidla, která nejsou úředně stanovena, ale opírají se o konvenční souhlas a neformální strukturu usměrňování veřejného mínění, mohou určovat, kdo, kdy a jak dlouho může mluvit. Taková pravidla se mohou, ale nemusí shodovat s úředně stanovenými pravidly a institučními uzáncemi, které řídí proces sdělování myšlenek. V krajním případě si můžeme představit absolutní monopol sdělování myšlenek skupinám, jež mlčky naslouchají a jejichž členové nemohou reagovat ani v „soulkromí“. V opačném krajním případě jsou dány podmínky, které dovolují, a ustanovení, která podporují vytváření veřejného mínění rovnoměrně, bez omezování a nátlaku.

3. Musíme také uvažovat o vztahu mezi utvářením veřejného mínění a jeho uskutečněním společenskou akcí a o tom, jak snadno a účinně veřejné mínění formuluje rozhodnutí s dalekosáhlými důsledky. Příležitost kolektivně realizovat vlastní názory je ovšem omezena pozicí lidí v mocenské struktuře, která buď tyto možnosti zásadně omezuje, anebo podobné jednání nejen umožňuje, ale dokonce k němu vybízí. Může omezit sociální akce jen na místní celky, nebo je může připouštět ve větším měřítku; může akce vyvolávat jen občas, nebo jim dodat víceméně stálý charakter.

4. Konečně jde o to, jak dalece institucionální autorita

zasahuje do věcí veřejnosti svými sankcemi a kontrolou. Jde o to, do jaké míry institucionální autorita poskytuje veřejnosti skutečnou autonomii. V jednom krajním případě má veřejnost plnou svobodu jednání, nepůsobí v ní žádný orgán oficiální autority; v druhém krajním případě pak je veřejnost donucována k jednotnosti terorem, jemuž slouží síť konfidentů a všeobecně rozšířené vzájemné podezírání. V nejkrajnějším případě oficiální mocenská struktura koinciduje s neoficiálním vlivem, založeným na výměně názorů v diskusích, což vede k odstranění diskuse.

Zkombinujeme-li těchto několik faktorů, můžeme si zkonstruovat malé modely nebo diagramy několika typů společností. Jelikož „problém veřejného mínění“, jak jej známe, je dán zánikem klasické buržoazní veřejnosti, zabýváme se pouze dvěma typy: veřejností a masou.

Ve *veřejnosti*, jak tento výraz chápeme, 1. prakticky právě tolik lidí vyjadřuje názory, kolik jich je přijímá. 2. Veřejné sdělování myšlenek je zorganizováno tak, že je možno ihned a účinně reagovat na jakýkoli veřejně projevený názor. Mínění, které se při takové diskusí utvoří, 3. se snadno uplatní v účinné akci a v případě nutnosti dokonce i proti vládnoucímu mocenskému systému. 4. Mocenské instituce nezasahují do záležitostí veřejnosti, která tedy funguje víceméně autonomně. Jsou-li zde takové podmínky, pak máme pracovní model společenství všech složek veřejnosti, který přesně odpovídá předpokladům klasické demokratické teorie.

V opačném krajním případě, v *masě*, 1. je mnohem méně lidí, kteří své mínění vyjadřují, než lidí, kteří je přijímají, neboť společenství všech kruhů veřejnosti se stává abstraktním kolektivem, složeným z jednotlivců, kteří své dojmy čerpají z masových sdělovacích prostředků. 2. Běžné sdělovací prostředky jsou zorganizovány tak, že je nesnadné, či dokonce nemožné, aby jednotlivec bezprostředně nebo účinně reagoval. 3. Realizace veřejného mínění nějakou akcí se děje pod kontrolou úřadů, které organizují a řídí způsob jejího provádění. 4. Instituce neposkytují masě autonomii, naopak, do masy pronikají agenti zmocněných institucí a omezují každou autonomii, která by se mohla vyvinout při vytváření veřejného mínění diskusí.

Veřejnost a masu lze snadno rozpoznat podle toho, kte-

rě sdělovací prostředky v nich dominují: Ve společenství složek veřejnosti je hlavním sdělovacím prostředkem diskuse; existují-li vůbec nějaké masové sdělovací prostředky, pak jen oživují diskusi a rozšiřují její pole tím, že jednu *primární složku* veřejnosti připoutávají k diskusím druhé primární složky. V masové společnosti jsou převládajícím typem sdělování myšlenek prostředky řízené úřední autoritou a všechny okruhy veřejnosti se stávají pouhým *odbytovým trhem* pro jejich působení, tj. jsou vydány na pospas tomu, co existující masové sdělovací prostředky poskytují.

3

Ať posuzujeme veřejnost z jakéhokoli stanoviska, uvědomíme si, že jsme již ušli hezký kousek na cestě k masové společnosti. Na konci této cesty jsou totalitní systémy. Tak daleko jsme ještě nedošli. Ve Spojených státech dnes ještě nejsou primární složky veřejnosti zatlačeny odbytovým trhem pro masové sdělovací prostředky. Ale můžeme už s jistotou pozorovat, že mnohé jevy ve veřejném životě naší doby jsou spíše charakteristickými rysy masové společnosti než společenství složek veřejnosti.

Pro přítomné dění bychom opět mohli použít historické analogie mezi hospodářským trhem a okruhem veřejnosti, v němž se tvoří veřejné mínění. Vývoj zkrátka směřuje od roztroušených drobných mocenských celků ke koncentrovaným mocenským strukturám a k pokusům o monopolní kontrolu z mocenských center, částečně skrytých zrakům veřejnosti, v nichž se soustřeďuje manipulace i autorita. Kráček sloužící nejbližšímu okolí je nahrazen anonymní celostátní korporací; masová reklama nahrazuje vliv osobní výměny názorů mezi kupcem a zákazníkem. Politický vůdce zapojí svůj projev na celostátní rozhlasovou síť a mluví, s vhodným osobním zabarvením, k miliónům lidí, které nikdy neviděl a neuvidí. Celé skupiny povolání a celá průmyslová odvětví jsou zapojeny do „obchodu s veřejným míněním“ a neosobně usměrňují veřejnost, jsou za to placeny.

V primárním okruhu veřejnosti soutěží o vítězství svého mínění lidé, jejichž názory vyplývají z jejich zájmů a z jejich uvažování. Ale v masové společnosti, která je od-

bytovým trhem pro prostředky masového působení, soutěží — pokud vůbec někdo soutěží — ti, kdo těchto prostředků používají k manipulacím, s těmi, kdo jejich propagandu přijímají.

Za těchto podmínek nijak nepřekvapuje, že vznikla koncepce veřejného mínění jakožto pouhé spontánní odezvy — nemůžeme říci „neuvědomělé reakce“ — na to, co poskytují masové prostředky. Z tohoto hlediska je veřejnost pouhým společenstvím jednotlivců, kteří pasivně přijímají působení masových prostředků a bezradně podléhají podnětům a manipulacím, které z nich proudí. Skutečnost, že jde o manipulaci z ústředních pozic, znamená, že byli likvidováni kdysi četní drobní výrobci a spotřebitelé veřejného mínění, kteří působili na svobodném a vyrovnaném trhu.

V úředních kruzích dokonce i sám výraz „veřejnost“ — jak před třiceti lety poznamenal Walter Lippmann — se stal jakýmsi fantomem, dramaticky odhalujícím její zánik. Z hlediska elity, která rozhoduje, lze označit některé z lidí, kteří se na veřejnosti hlučně projevují, jako „odboráře“, jiné jako „obchodníky“ a ještě jiné jako „farmáře“. Ti, kteří *nemohou* být tak snadno nějakým způsobem označeni, tvoří „veřejnost“. V tomto smyslu se veřejnost skládá z těch, které nelze nijak označit a kteří nikam nepatří ve světě přesně vymezených a stranických zájmů. Po stránce společenské se skládá z velmi vzdělaných odborníků, kteří žijí z platů — zejména jsou to universitní profesori; z neorganizovaných zaměstnanců, tj. především z úředníků, a pak ze živnostníků a malých obchodníků.

Podle tohoto klasického pojetí, které už jen doznívá, skládá se veřejnost ze zbytků středních tříd, starých i nových, jejichž zájmy nejsou ani jasně definovány, ani organizovány, ani hlučně hlášány. Ve speciálním slova smyslu „veřejnost“ často označuje „nestranné odborníky“, kteří, ač jsou dobře informováni, nikdy na veřejnosti nezaujímají jasně vyhraněný postoj ve sporných otázkách, jež dávají na přetřes organizované zájmové skupiny. Jsou to členové správních rad, komisí atd. z řad veřejnosti. Veřejnost tedy často symbolizuje politické tápání (říká se tomu nepředpojatost), neochotu zúčastňovat se veřejných záležitostí (říká se tomu rozumnost) a profesionální nezájem (říká se tomu tolerance).

Některí takoví funkcionáři z řad veřejnosti, činní například v odborech, začínají jako velmi mladí a vybudují si kariéru tím, že pečlivě sbírají všechny potřebné informace, ale nikdy nezaujmuou pevný postoj; mnoho dalších členů veřejnosti, kteří nezastávají žádné úřední postavení, si takovéto profesionální bere za vzor. Jediná potíž je v tom, že se chovají, jako by byli nestrannými soudci, ale přitom nemají moc soudit; a proto jejich rozumnost, tolerance a nestrannost nehrají v lidském dění žádnou velkou roli.

4

Všechny trendy, které přispívají ke ztrátě významu politika a jeho pojetí rovnováhy ve společnosti, rovněž vedou k přeměně veřejnosti v masu.* Jednou z nejdůležitějších strukturálních přeměn v tomto směru je úpadek vlivu dobrovolných sdružení jakožto vhodného nástroje veřejnosti. Jak jsme již viděli, v hospodářských, vojenských a politických institucích omezil velký vliv správní složky řádné využití všech těch dobrovolných sdružení, která fungují jednak mezi státem a hospodářstvím, jednak mezi rodinou a jednotlivcem v primární skupině. Není to jen proto, že mocenské instituce se ohromně rozrostly, zcentralizovaly a staly těžko přístupnými, ale i proto, že zároveň s poklesem jejich politické moci stoupl význam jejich administrativních funkcí; a právě při této velké strukturální změně vymizela organizovaná veřejnost.

Z hlediska *měřítka*, v jakém se veřejnost mění v masu, je tato přeměna podporována skutečností, že vývoj politické veřejnosti, která je podstatně zredukovaná (z důvodů diktovaných majetkem a výchovou, pohlavím a věkem), směřuje k mase, která se velmi zvětšila, protože nevyžaduje jinou kvalifikaci než občanství a věk.

Z hlediska *organizace* je tato přeměna podporována vývojovým přesunem od jednotlivce a jeho primární polyspolitosti k větším jednotkám organizované moci, totiž k dobrovolným sdružením a k masovým politickým stranám.

* Viz zejména analýzu úpadku nezávislých středních tříd v kapitole XI: Teorie rovnováhy.

Dobrovolná sdružení se tak rozrostla, že začala mít vliv; o právě v tom okamžiku přestala být přístupná pro jednotlivce, který by chtěl diskusí vytvářet politiku organizace, k níž přísluší. A tak tato dobrovolná sdružení stejně jako někdejší instituce ztratila možnost jednotlivce vést. Čím více lidí se zatahuje do politické arény, tím se sdružení stávají masovějšími; a čím se moc jednotlivce stává závislejší na masových sdruženích, tím méně na ně může jednotlivec působit.*

Masová demokracie znamená zápas mocných a obrovských zájmových skupin a sdružení, které prostředkují mezi rozhodnutími dalekosáhlého významu, jež činí stát, korporace, armáda, a vůlí jednotlivého občana jakožto člena veřejnosti. Protože sdružení na střední úrovni jsou hlavním pojítkem mezi občanem a místy, v nichž se rozhoduje, je vztah občana k těmto sdružením rozhodně důležitý. Neboť jedině jejich prostřednictvím může uplatňovat tu moc, kterou snad má.

Odstup mezi jednotlivými členy a vůdci masových sdružení se neustále zvětšuje. Jakmile se někdo stane vůdcem nějakého sdružení, které je dostatečně veliké, aby něco znamenalo, snadno se stává jeho pouhým nástrojem. Jedná tak 1. proto, aby si udržel vedoucí postavení v masovém sdružení, nebo lépe řečeno nad ním; jedná tak 2. proto, že dochází k názoru, že není pouhým delegátem masového sdružení, které zastupuje, ale že je členem „elity“, která se skládá z takových lidí, jako je on sám. Tato fakta pak 3. vedou k tomu, že vzniká velký rozdíl mezi způsobem, jakým členové této elity o různých problémech debatují a rozhodují mezi sebou, a způsobem, jakým je předkládají členům rozličných masových organizací. Neboť při rozhodování se musí *počítat s těmi*, kdo jsou důležití, tj. s jinými elitami, ale je také nutno rozhodnutí *popularizovat* mezi členstvem masy.

Propast mezi řečníkem a posluchačem, mezi mocí a veřejností nevede ani tak k železnému zákonu oligarchie, jako spíše k zákonu reprezentace: jakmile se rozvine sku-

* Současně — a také v důsledku izolace a rozptýlování ve velkoměstech, o čemž za chvíli pojednám — jednotlivec při vytváření názoru na celkovou strukturu čím dál tím více závisí na masových sdělovacích prostředcích.

pina, která působí nátlak, začnou její vůdce organizovat mínění těch, které „reprezentují“. A tak volby, jak jsme viděli, se stávají zápasem mezi dvěma obrovskými a neovladatelnými stranami. Jednotlivec nemůže mít pocit, že některou z nich opravdu ovlivňuje; žádná není schopna získat psychologicky působivou nebo politicky rozhodující většinu. A při tom všem jsou politické strany utvořeny celkem stejně jako ostatní masová sdružení.²

Když říkáme, že člověk v mase si neuvědomuje politickou sounáležitost, máme na mysli spíše politický fakt než nějaký druh citění. Máme na mysli 1. určitou příslušnost 2. k určitému druhu organizace.

1. Příslušnost, kterou máme na mysli, spočívá na víře v program a vůdce nějaké organizace a tak umožňuje lidem cítit se v ní jako doma. Příslušnost v tomto smyslu znamená učinit sdružení lidí psychologickým centrem každého jedince; znamená, že dobrovolně a svobodně přijímáme do vlastního svědomí zásady chování platné v tomto sdružení a jeho program, ztvárňujeme je a ony zase formují nás. Příslušnost k politické organizaci v tomto smyslu nemáme.

2. Organizace, kterou máme na mysli, je dobrovolné sdružení s třemi důležitými charakteristickými znaky. Je to předně prostředí, v němž lze formulovat rozumná mínění; za druhé je to aparát, jehož prostřednictvím lze konat rozumnou činnost; a za třetí je to — ve srovnání s jinými mocenskými organizacemi — jednotka dostatečně mocná, aby dosáhla svého. Lidé se často cítí nespokojeni v politických nebo ekonomických skupinách, k nimž přísluší, protože nemohou najít vhodná sdružení, která by pro ně psychologicky něco znamenala a zároveň byla historicky působivá. Skutečnými jednotkami moci jsou dnes obrovské korporace, nepřístupná vláda a ponurá branná moc. Mezi nimi na straně jedné a mezi rodinou a malou pospolitostí na straně druhé nenajdeme žádnou organizaci, v níž by se lidé cítili bezpečni a která by jim dodávala pocit vlastní moci. Živý politický zápas je řídkým zjevem. Všechno je řízeno shora a dole je politické vakuum. Primární okruhy veřejnosti jsou nyní buď tak malé, že je lze zdolat přesilou, a proto se vzdávají; nebo jsou tak veliké, že představují jen další složku mocenské struktury, která je vzdálená, a tedy nepřístupná.

Veřejné mínění existuje tenkrát, když lidé, kteří nejsou členy vládních orgánů země, se dovolávají práva svobodně a veřejně hlásat své politické názory a práva, aby tyto jejich názory ovlivňovaly nebo určovaly politiku, personální obsazení a činy jejich vlády.³ V tomto formálním smyslu bylo a je ve Spojených státech určité veřejné mínění. A přece vývoj udalostí v moderní době způsobil, že toto formální právo — i když stále ještě jako právo existuje — neznamená, co znamenalo kdysi. Starý svět dobrovolných organizací se tak liší od světa masových organizací, jako se liší svět, v němž Tom Paine šířil své pamflety, od světa masových sdělovacích prostředků.

Od doby Francouzské revoluce konzervativní myslitelé pozorovali s nepokojem, jak stoupá význam veřejnosti, kterou nazvali masami nebo nějakým ekvivalentem tohoto výrazu. „Lid je svrchovaným vládcem a příboj barbarství stoupá,“ píše Gustave Le Bon. „Božské právo králů bude v blízké budoucnosti nahrazeno božským právem mas“, a dokonce „osudy národů se dnes pečlivě připravují v srdci mas, a ne již v radách knížat“.⁴ Podobně uvažovali také liberální a i socialističtí myslitelé 20. století, i když už mnohem jasněji mluvili o tom, co jsme nazvali masovou společností. Od Le Bona k Emilu Ledererovi a Ortegovi y Gassetovi zastávali názor, že vliv mas se na neštěstí zvyšuje.

Jistě nemají pravdu ti, kdo předpokládali, že masy jsou všemocné, nebo alespoň že daleko pokročily na cestě k vítězství. V naší době, jak viděl Čachotin, se vliv autonomních kolektivů v politickém životě ve skutečnosti zmenšuje.⁵ A kromě toho je veškerý jejich vliv usměrňován; musíme se na ně nyní dívat ne jako na autonomně jednající složky veřejnosti, ale jako na masy, z nichž se na kritických místech a v kritických chvílích vytvářejí davy demonstrantů. Neboť jako se ze složek veřejnosti stávají masy, tak z mas se někdy stávají davy; a v davech je psychické znásilnění masovými sdělovacími prostředky doplněno drsnou a bezprostřední řečí. Pak se lidé, kteří tvořili dav, opět rozptýlí — a zbudou rozprášené a povolné masy.

Ve všech moderních společnostech spějí autonomní sdružení, která stojí mezi různými třídami a státem, ke ztrátě svého významu, jež mají jako nositelé rozumného mínění

a nástroje moudré aplikace politické vůle. Taková sdružení mohou být záměrně rozpuštěna a proměněna v trpné nástroje vlády nebo pozvolna zanikají, protože před centralizovanými mocenskými prostředky neobstojí. Ale ať už jsou zrušena v jednom týdnu nebo zaniknou během jedné generace, na jejich místo nastupují prakticky v každé životní sféře zcentralizované organizace. A tyto organizace, vyzbrojené všemi moderními prostředky moci, se ujímají vedení terorizované, popřípadě jen zastrašené masové společnosti.

5

Institucionální trendy, které směřují k masové společnosti, jsou do značné míry výsledkem neosobních sil; to, co zbylo z veřejnosti, je ale také vystavováno „osobnějším“ a cítěnějším silám. Jak se rozšiřuje politická základna při všeobecně oslavovaném pojetí demokratického rozhodování a jak se rozrůstají prostředky masového přesvědčování, stojící k dispozici, dochází k intenzivním pokusům ovládnout, řídit, ovlivňovat a čím dál tím víc zastrašovat ty kruhy ve veřejnosti, v nichž vzniká veřejné mínění.

V politických, vojenských a hospodářských sférách jsou mocní lidé více nebo méně zneklidněni podezřením, že mínění mas je jim nepřátelské. Proto se také všeobecně přijatou metodou získávání a udržení moci stává utváření veřejného mínění. Místo minoritního volebního práva zámožných a vzdělaných nastoupilo všeobecné volební právo a intenzivní volební kampaně. Místo malé profesionální armády 18. století nastoupila masová armáda branců — a problémy nacionalistické morálky. Malý obchod je nahrazen masovou průmyslovou výrobou a reklamou v celostátním měřítku.

Jako se zvětšují a centralizují instituce, rozrůstá a zintenzivňuje se i úsilí těch, kdo vytvářejí veřejné mínění. Rozsahem a účinností se prostředky vytváření veřejného mínění nijak neliší od druhých velkých institucí, které stojí u kolébky moderní masové společnosti. A tak vedle rozšířených a centralizovaných prostředků vlády, vykořisťování a násilí se moderní elita pevně chopila historicky jedinečných nástrojů psychologického nátlaku a mani-

pulace, a to i v oblasti všeobecné povinné školní výchovy a masových sdělovacích prostředků.

Zpočátku se pozorovatelé domnívali, že zvětšili se okruh působnosti a množství formálních sdělovacích prostředků, zvětší a oživí se i primární složky veřejnosti. Takové optimistické názory — o nichž se psalo předtím, než byl znám rozhlas, televize a film — předpokládají, že formální sdělovací prostředky prostě zmnohosobí rozsah a spád diskuse mezi jednotlivci. „Současné podmínky,“ napsal Charles Cooley, „nekonečně rozšiřují soutěžení idejí a vše, co přežívá jedině pro nedostatek možností srovnávat, pravděpodobně vymizí, neboť se bude stále více pěstovat a rozšiřovat to, co vskutku odpovídá vyběrající si myslí člověka.“⁶ Znepokojen rozpadem bývalé jednoty lokálního společenství, založené na konvencích, předpokládal, že nové sdělovací prostředky budou podporovat diskusní dynamiku klasické demokracie a zároveň napomáhat vzrůstu rozumné a svobodné individuality.

Nikdo skutečně nezná všechny funkce masových prostředků, neboť tyto funkce ve svém celku jsou podle všeho tak všepřonikající a tak subtilní, že je nelze dnes dosažitelnými metodami sociálního výzkumu zachytit. Máme však důvod věřit, že sdělovací prostředky nepřispěly k rozšíření a oživení diskuse v primárních okruzích veřejnosti, ale spíše napomáhaly k jejich přeměně v řadu odbytových trhů pro myšlenky šířené v masové společnosti. Nemám na mysli jen větší počet těch, kdo veřejné mínění dodávají, ve srovnání s počtem těch, kdo je přijímají, ani zmenšenou možnost reagovat na projevené názory; také nemám na mysli jen prudkou banalizaci a stereotypizaci našich smyslových orgánů, na něž tyto prostředky apelují, soutěžíce o naši „pozornost“. Mám však na mysli jakousi psychologickou negramotnost, kterou tyto prostředky umožňují a jež se projevuje několika způsoby:

1. Velmi málo z toho, o čem si myslíme, že o sociální skutečnosti na světě víme, máme z první ruky. Většinu „obrazů v naší myslí“ jsme získali těmito prostředky — a to do takové míry, že často doopravdy ani nevěříme tomu, co vidíme před sebou, dokud se o tom nedočteme v novinách nebo to neslyšíme v rozhlase.⁷ Nejen že nás

prostředky informují: určují dokonce i to, co máme prožívat. Naše měřítko důvěřivosti, naše měřítko skutečnosti bývají určována spíše těmito prostředky než naší vlastní fragmentární zkušeností.

A tak i když jednotlivec má přímou, osobní zkušenost s událostmi, nejde ve skutečnosti ani o přímou, ani o primární zkušenost: je organizována ve stereotypech. Jednotlivci se teprve dlouhým a důmyslným cvikem podaří takové stereotypy vykořenit a vidět věci jak jsou, nesterotypním způsobem. Mohlo by se například předpokládat, že zažijí-li všichni lidé krizi, budou s ní všichni mít „zkušenost“ a na základě této zkušenosti se zbaví falešných představ a zamítnou nebo se přinejmenším nedají ovlivnit tím, co o tom říkají prostředky. Aby však ponaučení z takové *strukturální* změny mělo vliv na veřejné mínění, je nutno je zpracovat v systém a příslušně interpretovat.

Zkrátka druh zkušenosti, který by mohl vyvolat odpor proti masovým prostředkům, není zkušenost vyplývající z událostí samých, ale zkušenost s tím, co události znamenají. Zkušenost musí být nějak interpretována, máme-li použít slova zkušenost vážně. A schopnost prožít takovou zkušenost je všípena společností. Jednotlivec, jak jsem již řekl, nedůvěřuje své vlastní zkušenosti, dokud není potvrzena jinými lidmi nebo sdělovacími prostředky. Jestliže to, co vyplývá z bezprostřední zkušenosti, nějak narušuje loajalitu a názory, které jednotlivec již chová, pak tuto zkušenost obyčejně odmítá. Aby ji mohl přijmout, musí odpovídat jeho cítěním nebo ospravedlňovat city, které často jsou v jeho podvědomí jako nejvýznamnější charakteristické znaky jeho ideologické lojality.

Názory a pocity, které chováme k určitým symbolům a znakům, jsou založeny na stereotypech lojality. Jsou to brýle, jimiž lidé vidí sociální svět a podle nichž utvářejí svá individuální mínění a názory na události. Jsou to výsledky předchozích zkušeností, které ovlivňují přítomnou i budoucí zkušenost. Rozumí se samo sebou, že si lidé mnohdy takovou loajalitu, kterou často ani nedovedou jasně formulovat, neuvědomují. A přece takové všeobecné stereotypy přispívají k tomu, že přijímáme nebo zamítáme určitá mínění ani ne tak pro jejich logickou důslednost, jako pro jejich emocionální afinitu a pro to, jak přinášejí úlevu v úzkostech. Přijímat názory podle těchto

stereotypů znamená mít dobré, „solidní“ vědomí, že máme pravdu, aniž musíme myslet. Spojí-li se takto ideologické stereotypy a individuální názory, zmenší se ona úzkost, která vznikne, jestliže loajalita a názory si neodpovídají. Takové ideologie vedou k tomu, že určitá názorová linie je ochotně přijímána; pak už není zapotřebí citově nebo rozumově překonávat odpor proti jednotlivým názorům této linie; kumulativní výběr určitých názorů a pocitů tvoří předem zorganizované postoje a city, jež určují životní názory jednotlivce.

Tyto hlubší názory a pocity jsou jakýmsi čočkami, jimiž lidé vnímají svůj svět; silně podmiňují přijímání nebo zamítání určitých názorů a determinují stanovisko lidí k vládnoucím autoritám. Před třiceti lety Walter Lippmann pohlížel na předem utvořené přesvědčení jako na předsudky: zabraňovaly lidem, aby přiměřeně posuzovali skutečnost. A jsou to stále ještě předsudky. Ale dnes se na ně často můžeme dívat jako na „správné předsudky“; i když mnohdy neodpovídají skutečnosti a vedou k omylu, přece jen jsou menším zlem než halasný realismus významnějších autorit a lidí, kteří utvářejí veřejné mínění. Jsou tak trochu „zdravým selským rozumem“ a jako takové jsou faktorem odporu. Musíme však uznat, že zejména v době, kdy změny jsou tak hluboké a rychlé, „zdravý selský rozum“ je spíš „zdravý“ než „rozum“.* A především si musíme uvědomit, že „zdravý rozum“ našich dětí bude spíše výsledkem stereotypů přenášených masovými sdělovacími prostředky, jejichž vlivu jsou nyní tak plně vystavovány, než výsledkem nějaké pevné sociální tradice. Jsou první generací, která je jim do této míry vystavena.

2. Dokud sdělovací prostředky nejsou zcela zmonopolizovány, může si jednotlivec vybrat, kterému dá přednost; může je porovnávat, a tedy odporovat tomu, co kterýkoli z nich rozhlašuje. Čím je více zdravého soutěžení mezi sdělovacími prostředky, tím více je možností jím odolávat. Ale jak to dnes vypadá? Srovnávají lidé *opravdu* zprávy o veřejných událostech nebo o politice, vybírají si mezi zprávami různých sdělovacích prostředků?

* V orig.: „common sense is more often common than sense“. Jde o nepřeložitelnou slovní hříčku. — Pozn. překl.